VIIKONVAIHDE

IKIVIHREÄT

Puupäät seis Ilomantsissa

”Helikopterilla tuli kuolemaa,
voi hillasuota tuskan nuolemaa.
Puupäät, puupäät Metsähallinnon
tappaa vesakon niin kuin nuorison.”

Suomirockin legenda **Juice Leskinen** (1950–2006) levytti Ilomantsin Slamfonia-yhtyeensä kanssa vuonna 1981.

Leskisen säveltämän ja sanoittaman kappaleen sovitti musiikin moniottelija **Anssi Tikanmäki**.

Saman vuoden keväällä Juice osallistui Ilomantsilla Euroviisu-karsintoihin, mutta jäi neljänneksi.

Palkinnotta laulaja ei silti jäänyt, sillä hän sai tiettävästi Hartwall Oy:n lahjoittaman olutkorin kiitoksena laulussa olleesta alkoholipoliittisesta kannanotostaan.

”Ilomantsi on Karjalan A, sitä kyllä kannattaa mainostaa...”

Myrkkyjä taivaalta

Ilomantsi on paitsi ylistys Suomen itäisimmälle paikkakunnalle, myös huumorin ryydittämä kannanotto Ilomantsin Hattuvaaran vesakkomyrkytyksiin.

Metsähallitus teki valtion metsissä lentoruiskutuksia 1960-luvulta vuoteen 1980. Alkuvuosina myrkyt olivat samoja kuin 1970-luvulla Vietnamin sodassa kasvillisuuden tuhoamiseen käytetyt aineet.

Ilomantsissa pyrkimyksenä oli hävittää avohakkuualueilta lehtipuusto tukahduttamasta havupuun taimia.

Samalla kemikaalit kuitenkin tuhosivat kesän marjasadon. Tämä turhautti alueen ihmisiä, jotka saivat metsän antimista lisätuloja.

Vesakkosota yhdisti

Kansalaiset eivät kuitenkaan jääneet toimettomiksi. Marja- ja sienisatojaan puolustaneet ruiskutusten vastustajat perustivat Hattuvaaraan aktivistileirin. Asettumalla lentokoneen kiitoratana käytetylle tielle ja metsään paikalliset asukkaat pystyivät lopulta estämään metsähallinnon myrkylliset toimenpiteet.

80-luvun alkuvuosina kansalaistoiminta ympäristön puolesta voimistui, minkä ehkä näkyvin ilmiö oli Koijärvi-liike.

Toiminnasta sai alkunsa myös vihreä liike, josta muodostui myöhemmin vihreä liitto.

Musiikin maantiedettä

”Ilomantsi, paratiisi on.
Voittaa, voittaa television.”

Näin hilpeästi Juice rallatteli kappaleen kertosäkeessä. Ilomantsin lisäksi Leskinen ikuisti uransa aikana sanoituksiinsa kymmeniä muitakin Suomen paikkakuntia Hauholta Pieksämäelle.

Kyseessä on eräänlainen Suomi-versio Amerikan perinnemusiikista, jossa käytiin tukuittain läpi osavaltioita, kaupunkeja ja kaupunginosia.

RIKU-MATTI AKKANEN

Kuuntele Ilomantsi ja Juicen haastattelu YLE:n Elävästä arkistosta: yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/juice_leskinen_ilomantsi_18473.html#media=18477.

VELI PESONEN/SLL

Vesakkoja torjuttiin kemikaalein maasta ja ilmasta. Ruiskuttaja lähdössä työmaalle täysissä suojavarusteissaan.

PAIKANNIMI KERTOO

Saamelaisten perintöä Hämeessä

Hämeessä ja Satakunnassa on arveltu asuneen saamelaisia vielä 1000-luvun ensimmäisinä vuosisatoina. Saamelaisten vaikutus näkyy alueen nimistössä.

Nimien säilymisestä voi päätellä, että laajeneva suomalaisväestö ja vetäytyvä saamelaisväestö olivat tekemisissä keskenään.

Saamen pitkää merkitsevä sana on tallentunut Uudenkaupungin Kukaisten kylän nimeen. Kylän paikalla oli ennen pitkänomainen saari. Järvennimet Kukkia Pälkäneellä sekä Iso-Kukkanen Nastolassa liittyvät samaan sanaan, vaikka kansanetymologi kytkisi ne pikemminkin kukkiin.

Köyliön nimi on yhdistetty saamen kaarta tarkoittavaan sanaan. Selitys jäisi ehkä spekulaation tasolle, ellei Hämeestä löytyisi kahta vahvasti mutkittelevaa Köyliönjokea.

Espoon Nuuksio on eteläisen Suomen saamelaisperäisiksi tulkituista nimistä tutuimpia. Laulujoutsenta tarkoittava nimi on annettu alun perin Nuuksion Pitkäjärvelle.

Kielentutkija **Ante Aikio** on löytänyt eteläisestä Suomesta vanhojen saamelaisiksi tulkittujen nimien lisäksi paljon muita saamelaisnimiä. Näistä monet liittyvät peuroihin.

Aikio yhdistää Askaisten Livonsaaren peuran tai poron makuupaikkaa tarkoittavaan sanaan. Tyrvään Moitusmaa sisältäisi talvista peuranpyyntiä merkitsevän sanan, Kullaan Palusjärvi puolestaan peuran elinpiiriä kuvaavan sanan bálggus.

TOPI LINJAMA

PEKKA FALI

Karjasolaa pitkin lehmät ohjattiin metsään laitumelle. Solaa reunustaa alkuperäisen mallinen pisteaita.

Harvinaisen elävä museo

Hyrynsalmen talomuseossa kaikki on oikealla paikallaan.

HYRYNSALMI (MT)

Kaunislehto ei näytä museolta. Katsoopa talon pihapiiriä mistä suunnasta vain, aina rakennukset ovat oikeassa paikassaan ja oikeassa suhteessa toisiinsa.

Vaikutelma on tyyni ja rauhallinen, mutta samalla kuin valmiina purskahtamaan täyteen toimintaa.

Aito vaikutelma ei ole sattumaa, vaikka vain muutamat rakennuksista ovat alkuperäisiä. Uudetkin tulokkaat on aseteltu alkuperäisille rakennuspaikoille ja saatettu pihapiiristä säilyneiden kuvien mukaiseen malliin.

Talomuseon ”isä”, kotiseutuneuvos **Kalle Oskari Juntunen** myhäilee tyytyväisenä. Paljon on vielä tehtävää, mutta mikä on tehty, on tehty huolella ja vanhojen perinteiden mukaan.

Pärekatot ovat tiiviitä, halkopinot suorassa ja aidat tiukasti ryhdissään. Tärkeämpää on kuitenkin, että kaikki on aitoa ja oikein. Siitä tulee myös pihapiirin kauneus.

”Se on käytännöllistä, arkista kauneutta, vuosisatojen muokkaamaa.”

Oli vilskettä kuin hollitallissa

Kaunislehdon talon nurkalla on hollitalli, sillä talo palveli aikoinaan rahtimiesten käymätalona. Monet täällä majoittuivatkin, vaikka talolla ei ollut majoitusvelvollisuutta kuten kievareilla.

Sana holli tarkoittaa rahtimiesten kulkemaa päivämatkaa, Juntunen selventää.

”Tästä kulki kauppareitti Kajaanin ja Vienan Kemin välillä.” Kemi oli Vienanmeren rannalla, ja sieltä oli yhteydet niin Jäämerelle kuin Pietariinkin. Kajaanista taas pääsi vesireittiä Ouluun ja sieltä kaikille merille.

Tavaraa kulki paljon, ja Kaunislehdon pihalla saattoi olla yhtä aikaa parikymmentä karjalaisten poroa. Tallissa oli tilaa neljälle rahtimiesten hevoselle.

Kivenheitto Kaunislehdon kulmalta, niin oltaisiin ”Vapauden tiellä”, jota pitkin jääkärit kulkivat Saksaan saamaan sotilaskoulutusta. Niitäkin asioita Juntunen on tutkinut paljon.

Tavallinen Kainuun talo

Kaunislehdon talo ei ollut maakunnan suurimpia mutta tavallinen, hyvin toimeentuleva talo. Tallin lisäksi oli navetta, jossa oli paikat viidelle lehmälle ja vasikoille. Lampola oli erikseen.

Navetan takana oli erikseen navettakota, jossa lämmitettiin rehulle haudevesi ja johdettiin kourua myöten navetan puolelle.

Navetan takaa aukesi karjasola, jota pitkin lehmät päästettiin aamuisin metsään laiduntamaan. Illalla ne vastasivat emännän kutsuhuutoon ja palasivat navettaan tai hakaan lypsettäviksi.

Talon ja navettapihan lisäksi oli riihipiha ja pajan piha, joilla kaikilla oli omat toimintansa.

Koska navetan takana navettakodassa pidettiin tulta, katon piti olla lautakatto. Muissa rakennuksissa oli pärekattoja ja malka(halkaistu hirsi)kattoja. Niistä kaikista on monenlaisia muunnoksia.

Pisteaitoja Kaunislehdon pihapiirissä on neljää mallia. Aidan vitsakset ovat oikeaoppisesti kuumennettua katajaa. Lämmitys tekee katajan taipuisaksi, ja jäähtyessään vitsas kiristyy. Vitsakset eivät löysty ja putoa nilkkoihin niin kuin usein näkee käyneen.

JOUKO RÖNKKÖ

TALOMUSEO

Auki kesäkauden

Hyrynsalmen talomuseo Kaunislehto on tänä kesänä avoinna 10.6.–12.08. keskiviikosta sunnuntaihin kello 11–17.

Pääsymaksu aikuisilta 2 euroa ja lapsilta 1 euro, ryhmissä 1 euro per henkilö ja opastettu ryhmä 35 euroa ryhmää kohti.

Helmestys oli rikkauden lähde

Kainuulaisille oli muutamia oikoteitä rikkauteen ja hyvinvointiin. Yleisin oli tervanpoltto. Suorin vaikka epävarmin oli helmestys.

Jokihelmisimpukka eli raakku on nykyisin rauhoitettu, mutta vielä viime vuosisadalla helmillä saattoi ostaa talon tai kaksikin.

Kainuulaisten helmiä osti muun muassa **Hella Wuolijoki**, joka välitti niitä Pietariin. Sanotaan että myös Englannin kuninkaallisissa aarrekammioissa on alunperin hyrynsalmelaisia helmiä.

Helmestystä harrastettiin liki kaikissa taloissa. Nuoret pojat keräsivät simpukoita pistämällä kepin matalassa vedessä olleiden raakkujen suuhun. Raakku nappasi leukansa kiinni ja sen saattoi nostaa vasuun.

Lautalta helmen pyytäminen oli raskasta. Kahtomaraudalla eli simpsalla tunnusteltiin, oliko simpukoita pohjassa. Kourakolla tai liipillä eli haavilla niitä nostettiin ylös. Pihdin saattoi tehdä tilapäiseksi avuksi jos sattui yllättäen hyvälle raakkupaikalle.

Raakulle ehkä tuhoisin oli soahku, auran tapainen joka kynsi pitkin pohjaa ja kaivoi raakut ylös. Se oli vanhempien miesten pyyntiväline.

”Ukot, varsinkin karjalaiset soutivat järvillä ja kelasivat sitten soahkua. Ilta illan jälkeen ne olivat helmen pyynnissä”, Juntunen kertoo.

Helmenpyyntipaikan tunnisti tyhjien, avattujen raakkujen kasoista. Oikein hyvä pyyntipaikka tosin saatettiin naamioida ja peittää raakut sammalilla.

JOUKO RÖNKKÖ

Varsinainen raakun surma oli soahku, jota helmestyksessä vedettiin pitkin pohjaa.

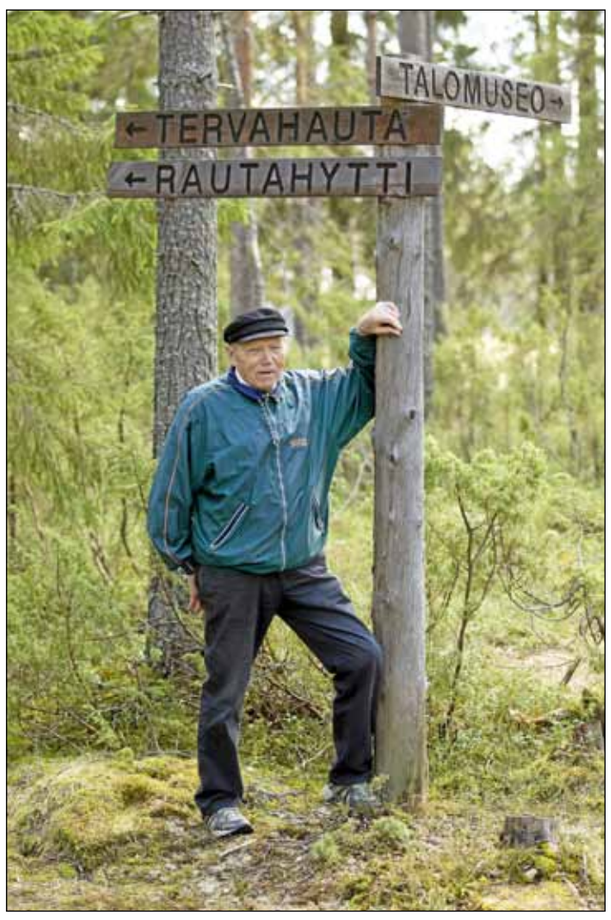

Talomuseon ”isä”, kotiseutuneuvos Kalle Juntunen tuntee museonsa läpikotaisin.

Kuona erotettiin raudasta.

Aina ei rautaa saatu, vaan rauta ja kuona sekoittuivat.

Rautaa omasta takaa

Kotiseutuneuvos **Kalle Juntunen** kertoo, että Hyrynsalmelta on löydetty 27 rautahytin paikkaa. Niissä valmistettiin rautaa suomalmista. Rautahytin paikan tunnistaa parhaiten miiluhaudan pohjan perusteella.

Puut poltettiin hiiliksi lähimmällä kuivalla paikalla lähellä malmia, siis suon reunalla. Kivestä rakennettu rautahytti täytettiin hiilillä, hiilet kuumennettiin palkeilla lietsoen punahehkuisiksi ja lisättiin esikäsitelty malmi. Esikäsittelyssä malmista poltettiin roskien lisäksi esimerkiksi suurin osa fosforista.

”Aina ei rautaa saatu, vaan rauta ja kuona sekoittuivat. Syynä oli useimmiten liika kuumuus.”

Kun rautaa saatiin, siitä taottiin kirveitä, lapioita ja muita tarvekaluja. Myös ensimmäiset maineikkaat tommipuukot valmistettiin sulatetusta raudasta.

Talomuseon laidalle on rakennettu kaksi rautahyttiä. Raudan valmistusta niissä on kuvattu pariinkin elokuvaan.

JOUKO RÖNKKÖ

Perinnettä kunnioittaen

Kaunislehdon talo on rakennettu vaaran rinteeseen, perikainuulaiseen tapaan. Rinne on kaskettu viimeksi 1800-luvulla, ja kaskeamisen jälkeen paikalle on kasvanut lehto.

Tämän kappaleen kaunista perintöä Hyrynsalmen kunta päätti pelastaa, kun ”purkamisvimma riehui pitkin maakuntia pahimmillaan”.

”Vanhoja taloja ja muita rakennuksia sahattiin polttopuiksi ja myytiin pilkkahintaan muun muassa Ruotsiin”, **Kalle Juntunen** kuvaa.

Päärakennuksen entisöinti aloitettiin 1960-luvulla, ja museo avattiin 1973.

Päärakennuksen, hollitallin ja navetan lisäksi museoalueella on muun muassa riihi, masiinihuone, kolme latoa, kolme aittaa, paja täydellisine työvälineineen, tervahauta ja tervavene.

Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan kulttuuriympäristötoimikunnat jakoivat Viisikantapalkinnon tänä vuonna kotiseutuneuvos Kalle Juntuselle vuosikymmeniä kestäneestä, kotiseututyöstä ja ”erityisesti aktiivisesta toiminnasta Hyrynsalmen valtakunnallisesti arvokkaan Kaunislehdon talomuseon luojana ja kehittäjänä”.

Muut Viisikanta-palkinnon saajat olivat **Martti** ja **Raili Virrankari** Puolangalta Mäkelän talon esimerkillisestä korjaustyöstä ja **Heini** ja **Hannu Reinikoski** Kajaanista rautatievirkailijoiden asuintalon korjauksesta.

JOUKO RÖNKKÖ

Kaunislehdossa on hyviä esimerkkejä niin tuohikatoista (vas.) kuin pärekatoistakin.